

УДК 378:796.071.4

В. В. БИЦЮК

старший викладач

Запорізький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті виокремлено суперечності професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в контексті формування їхньої суб'єктності. Наведено результати дослідження сучасного стану формування професійної суб'єктності різних категорій педагогів. Констатовано, що проблема формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання не набула належного висвітлення в науковій літературі. Відзначено, що в освітньо-професійних програмах та освітньо-кваліфікаційних характеристиках не приділено належної уваги формуванню професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання. Обґрунтовано актуальність дослідження, спрямованого на формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання. Подано науковий апарат такого дослідження.

Ключові слова: суб'єктність, професійна суб'єктність, учитель фізичного виховання.

Процес гуманізації всіх сфер суспільного життя нашої країни сьогодні вступає в нову фазу, тенденцією якої є намагання суспільства й держави створити умови для упредметнення кожною людиною змісту своїх уявлень, цінностей та особистісних рис через професійну діяльність.

Проявом цієї тенденції є соціальний запит на трансформацію трудової діяльності вчителів фізичного виховання з рутинного виконання зовнішньо зумовлених предметних дій, спрямованих на формування в дітей та підлітків фізичної культури, у творчу діяльність, спрямовану на професійну самореалізацію. Відповідно, утвердження вчителя фізичного виховання як суб'єкта професійної діяльності стає новим освітнім імперативом, відображеним у державних нормативних документах.

Важливим чинником, що визначає результативність професійної самореалізації вчителя фізичного виховання, є його суб'єктність, яка формується, перш за все, на етапі базової професійної освіти. Утім, відповідній підготовці майбутніх учителів фізичного виховання на профільних факультетах заважає низка суперечностей, зокрема, між:

– актуальною парадигмою професійної освіти, яка проголошує активну суб'єктну роль майбутнього вчителя фізичного виховання у професійній діяльності, і недостатнім теоретичним підґрунтям для її втілення у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання;

– очікуванням роботодавців щодо професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання й реаліями навчання на факультетах фізич-

ного виховання, що не створюють умов для прояву з боку студентів автономності, добровільності, самостійності у виборі форм і засобів самореалізації;

– необхідністю набуття майбутніми вчителями фізичного виховання готовності до прояву своєї суб'єктності в конкретних педагогічних ситуаціях навчального процесу та дефіцитом методів професійної підготовки, спрямованих на формування й розвиток відповідних компетенцій;

– необхідністю комплексного оцінювання рівня професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання та браком об'єктивного діагностичного інструментарію, адаптованого до специфіки навчального процесу в закладах вищої освіти.

Наявність нерозв'язаних суперечностей свідчить про необхідність удосконалення професійної освіти майбутніх учителів фізичного виховання в аспекті формування їхньої суб'єктності, що вказує на доцільність проведення дослідження, першим завданням якого є постановка відповідної наукової проблеми, що і є *метою* цієї статті. Досягненню мети сприятиме виконання таких завдань: визначити стан формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання; сформулювати наукову проблему формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання; обґрунтувати науковий апарат дослідження, спрямованого на вирішення сформульованої проблеми. Основний метод дослідження – аналіз наукових джерел.

Професійну суб'єктність педагогів розглядали О. Бартків, Є. Волкова, С. Глазачов, Ю. Журат, Д. Зубов, Н. Ларіонова, О. Мешко, С. Певна, Т. Северіна, О. Цимбал, С. Шехавцова; становлення суб'єктності інших категорій працівників – Т. Вільхова, Т. Маркелова, С. Пелепчук.

У працях названих авторів професійна суб'єктність людини постає як аспект соціальної автономності, що надає змогу змінювати предмет професійної діяльності відповідно до власних уявлень та соціальних очікувань.

Продовжуючи цю тезу, розглянемо професійну суб'єктність педагога як систему ставлення людини до себе як суб'єкта професійної діяльності, що виражається в здатності виступати її стратегом, ставити й корегувати мету, усвідомлювати мотиви, самостійно планувати та оцінювати дії [1; 5; 9].

За даними, отриманими авторами, основними характеристиками професійної суб'єктності є унікальність, активність, самостійність, відповідальність, активна життєва позиція, чіткі ціннісні установки, здатність регулювати власну поведінку в аспекті професійної діяльності.

Науковці зазначають, що для досягнення високого рівня суб'єктності необхідно володіти певним особистісним, інтелектуальним і діяльнісним потенціалом. Це можуть бути особистісні й спеціальні здібності, базові теоретичні знання, висока мотивація досягнень, спрямованість на саморозвиток, адекватність самооцінки тощо.

При цьому розвиток професійної суб'єктності дослідники пов'язують із цілеспрямованою педагогічною дією під час здобуття вищої освіти.

Так, Н. Большунова пропонує відпрацювати механізм розвитку суб'єктності через подолання суперечності між рівнем розвитку особистості фахівця й соціокультурними вимогами, створення умов для його рефлексії [2].

А В. Чесноков вважає, що розвиток професійної суб'єктності “здійснюється шляхом руху, що визначається діалектикою взаємозв'язку зовнішніх чинників і внутрішніх умов. Стан зовнішніх регуляторів професійно-особистісного розвитку створює джерела для виникнення внутрішнього руху, а згодом і внутрішніх регуляторів, що спонукають майбутнього фахівця до перегляду цінностей, самокорекції, гармонійного сполучення зовнішніх і внутрішніх умов” [8].

Низка авторів вважає однією з необхідних умов формування суб'єктності підхід до студента як до суб'єкта навчання, тобто потрібно впровадити систему суб'єкт-суб'єктних відносин у системі викладач – здобувач вищої освіти. Так, наприклад, Н. Ларіонова, яка досліджувала проблему формування професійної суб'єктності майбутніх соціологів, вважає, що необхідним є впровадження в навчально-виховний процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі викладач-студент на засадах перерозподілу ролей між ними [4].

Крім того, дослідниця підкреслює як ключову ознаку суб'єктності наявність сформованого Я-образу. Тому, на її погляд, у процесі професійної підготовки необхідною є активізація педагогічної рефлексії студента, а також навчання його цілеспрямованого, усвідомленого використання рефлексивних механізмів [4].

У цьому контексті Н. Ларіонова наголошує, що включення студентів у навчально-виховний процес як активних суб'єктів діяльності є необхідною передумовою творчого професійного саморозвитку, освоєння досвіду освітньої й професійної діяльності. Активізація суб'єкт-суб'єктних відносин викладач-студент є основною умовою формування професійної педагогічної рефлексії як активної дослідницької позиції стосовно своєї діяльності й себе як її суб'єкта. У свою чергу, педагогічна рефлексія є внутрішнім механізмом усвідомлення студентом себе як суб'єкта не тільки соціально-педагогічної діяльності, а й суб'єкта, який самостійно та цілеспрямовано здійснює процес творення, самозміни себе як особистості й професіонала [4].

На думку Е. Волкової, суб'єктне ставлення людини до себе в житті екстраполюється на її ставлення до себе в професії. Якщо людина ставить себе до себе як до суб'єкта професійної діяльності, то характер виконання кожного акту цієї діяльності набуває в неї характеру вирішення завдання на пошук сенсу буття як в індивідуальному, так і культурно-освітньому контексті. Місія вчителя в культурно-освітній ситуації полягає в опосередкуванні різних рівнів буття учнів. Учитель створює розвивальне середовище для учнів, будучи своєрідним провідником (Б. Ельконін), медіатором (В. Зінченко) між світом дитячої культури й світом культури. Розуміння своєї місії вчителем як посередницької є необхідною передумовою суб'єктності педагога [3].

У результаті осмислення розрізнених дефініцій професійної суб'єктності педагогів сформульована теза про те, що професійна суб'єктність – це

професійна якість, для якої характерна здатність бути суб'єктом педагогічної діяльності і яка виражається в спроможності ставити й корегувати її мету відповідно до соціальних вимог і самостійно планувати та оцінювати дії з опредметнення власної педагогічної позиції в мінливих ситуаціях навчального процесу. Крім того, констатовано, що професійна суб'єктність, як професійна й особистісна якість, може бути розвинена в педагогічному процесі.

Водночас аналіз публікацій із проблематики професійної підготовки вчителів фізичного виховання, які прямо або побічно стосуються формування їхньої професійної суб'єктності (Р. Карпюк, В. Мазін, О. Петунин та інші автори) показав, що розроблені на сьогодні теоретичні концепції й практичні методики не можуть бути використані для створення цілісної системи формування професійної суб'єктності в майбутнього вчителя фізичного виховання без суттєвого доопрацювання.

Разом з тим аналіз освітньо-професійних програм типових закладів вищої освіти свідчить, що забезпеченню формування професійної суб'єктності фахівців не відведено значного місця.

Так, наприклад, в одній освітньо-професійній програмі серед найважливіших знань і вмінь, які заплановано формувати в студентів, визначено такі: спрямування власної педагогічної діяльності на досягнення основної мети навчання й виховання; свідоме знаходження способів впливу на себе та інших при вирішенні педагогічних завдань з урахуванням конструктивних, організаційних, виховних гностичних умінь; володіння педагогічною технікою; володіння професійним мовленням та навичками невербального спілкування; визначення послідовності реалізації дидактичних принципів і їхній взаємозв'язок у кожній конкретній педагогічній ситуації [7].

В іншій програмі ключовими визначені вміння добору педагогічно-доцільних засобів взаємодії; комунікативні вміння; уміння вибору доцільних методів вирішення різноманітних ситуацій у процесі фізичного виховання; уміння відчувати внутрішній світ суб'єктів навчально-виховного процесу на основі перцепції та емпатії; уміння запобігання й конструктивного вирішення педагогічних конфліктів у педагогічному середовищі; уміння самоконтролю та самооцінки в навчально-виховному процесі; уміння саморозвитку й самовдосконалення [6].

Отже, бачимо, що при підготовці вчителів фізичного виховання моменти, пов'язані з формуванням професійної суб'єктності, майже відсутні.

Таким чином, аналіз наукових публікацій, освітньо-професійних програм, професійного досвіду показує, що, хоча на сьогодні висвітлено теоретичні й методичні засади формування професійної суб'єктності педагогів, проблему формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання на етапі базової вищої освіти передчасно вважати вирішеною.

Про відсутність наукового заділу в плані вирішення проблеми формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання свідчить і аналіз протоколів Ради з координації наукових досліджень АПН України. Хоча станом на сьогодні й започатковано низку досліджень, присвячених

проблематиці професійної суб'єктності різних категорій педагогів (наприклад, дослідження Н. Арістової (тема: Теоретичні і методичні засади формування професійної суб'єктності майбутніх філологів), В. Григор'євої (тема: Теоретичні і методичні основи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів музичного мистецтва), О. Цимбал (тема: Психолого-педагогічні умови формування суб'єктної позиції студента у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу) та ін.), за останні десять років наукових розвідок, орієнтованих на обґрунтування процесу формування професійної суб'єктності вчителів фізичного виховання, так і не було.

Вирішення проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання пов'язане з проведенням спеціального наукового дослідження, об'єктом якого виступатиме процес фахової підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання, а його предметом – педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Для отримання обґрунтованих наукових результатів у дослідженні мають бути виконані такі завдання:

- проаналізувати сучасний стан розробленості проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;
- уточнити зміст якості “професійна суб'єктність майбутнього вчителя фізичного виховання”;
- визначити необхідні й достатні педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;
- розробити методичну систему формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання та подати її у вигляді моделі;
- експериментально перевірити доцільність упровадження методичної системи формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання.

Як попередній орієнтир обираємо тезу про те, що підготовка майбутніх учителів фізичного виховання в аспекті формування їхньої суб'єктності стане більш ефективною в разі:

- розширення змісту наявних дисциплін психолого-педагогічного циклу введенням змістових модулів, орієнтованих на формування професійної суб'єктності;
- використання нетрадиційних форм лекцій, спрямованих на набуття студентами когнітивної основи професійної суб'єктності;
- інтеграції набутих знань у логіці майбутньої педагогічно-професійної діяльності завдяки впровадженню на практичних заняттях системи контекстних вправ, спрямованих на формування професійної суб'єктності;
- підсилення рефлексії студентів завдяки впровадженню інтерактивних форм педагогічної взаємодії;
- реалізації взаємодоповнюваних методик контролю, орієнтованих на оцінювання професійних знань, ціннісних орієнтацій і особистісних

якостей майбутніх учителів фізичного виховання в аспекті їхньої професійної суб'єктності.

Очікувані результати дослідження полягають у такому:

- теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови, методичну систему та модель формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання;
- обґрунтовано дефініцію професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання, її критерії та показники;
- удосконалено навчальні програми та плани фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

Очікуємо також, що подальшого розвитку набудуть наукові положення контекстного підходу у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичного виховання.

Практичне значення одержаних результатів пов'язано з тим, що буде:

- розроблено й впроваджено в навчальний процес низку компетентісно орієнтованих змістових модулів, наявних у навчальному плані дисциплін;
- підготовлено й впроваджено в освітній процес контекстно орієнтовані методичні рекомендації з формування в майбутніх учителів фізичного виховання професійної суб'єктності;
- розроблено засоби встановлення рівня професійної суб'єктності майбутнього вчителя фізичного виховання.

Висновки. Актуальність формування суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання в базовій професійній освіті, а також те, що цій проблематиці на сьогодні не приділено належної уваги в наукових публікаціях, зумовило вибір теми наукового дослідження: “Формування професійної суб'єктності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі фахової підготовки”.

Список використаної літератури

1. Бартків О. Суб'єктність педагога. Теоретичний аналіз проблеми. *Молодь і ринок*. 2014. № 11 (118). С. 37–41.
2. Большунова Н. Я. Субъектность как социокультурное явление. Новосибирск : НГПУ, 2005. 324 с.
3. Волкова Е. Н. Субъектность педагога (Теория и практика) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Москва, 1998. 308 с.
4. Ларіонова Н. Б. Умови формування суб'єктивності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ : ДДПУ, 2015. Вип. LXXI. С. 305–310.
5. Мешко О. І. Особливості суб'єктної складової професійної позиції майбутнього вчителя. URL: <http://vuzlib.com/content/view/993/94/>.
6. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.010201 “Фізичне виховання”. Напрямок підготовки 0102 “Фізичне виховання”. Луганськ : Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2011. 18 с.
7. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.010201 “Фізичне виховання”. Напрямок підготовки 0102 “Фізичне виховання”. Запоріжжя : Запор. нац. тех. ун-т, 2013. 42 с.

8. Чесноков В. А. Опытнo-экспериментальное развитие субъектно-личностных проявлений у студентов юридического вуза в процессе их профессиональной подготовки. *Вестник ЗабГУ*. 2011. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/opytno-eksperimentalnoe-razvitie-subektno-lichnostnyh-proyavleniy-u-studentov-yuridicheskogo-vuza-v-protsesse-ih-professionalnoy>.

9. Шехавцова С. О. Педагогічні умови формування суб'єктності студентів педагогічних спеціальностей в процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Донбасу* : електронне наукове фахове видання. 2014. № 4 (28). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN28/>.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017.

Бицюк В. В. Формирование профессиональной субъектности учителя физического воспитания как проблема профессиональной подготовки

В статье представлены противоречия профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания в контексте формирования их субъектности. Приведены результаты исследования современного состояния формирования профессиональной субъектности различных категорий педагогов. Констатируется, что проблема формирования профессиональной субъектности будущих учителей физического воспитания не нашла должного освещения в научной литературе. Отмечено также, что в образовательно-профессиональных программах и образовательно-квалификационных характеристиках не уделено должного внимания формированию профессиональной субъектности будущих учителей физического воспитания. Обоснована актуальность исследования, направленного на формирование профессиональной субъектности будущих учителей физического воспитания. Представлен научный аппарат этого исследования.

Ключевые слова: субъектность, профессиональная субъектность, учитель физического воспитания.

Bytsiuk V. Forming Physical Education Teacher's Subjectivity as a Vocational Training Issue

The article reveals contradictions of future physical education teachers' vocational training in framework of their subjectivity forming. The researcher represents definition of the term "teachers' subjectivity". In author's opinion, it is a professional strength to be able to become an educational work subject and is expressed in ability to set and correct its aim according to social imperatives and plan independently as well as evaluate actions about personal pedagogical point of view objectification in fluid situations of educational process. On top of all that, it is stated that professional subjectivity, as both professional and personal feature can be developed in educational process. The researcher reports about investigation results of modern status professional subjectivity forming among different groups of teachers. The paper proves that problem of professional subjectivity forming among future physical education teachers hasn't been researched enough in modern pedagogical science. In addition, it should be stressed that in vocational curriculum, academic and education features there is no full description of professional subjectivity forming among future physical education teachers. The author defines novelty of the research which is focused on professional subjectivity forming among future physical education teachers. Process of future physical education teachers' vocational training is an object of the research, its subject is pedagogical terms and conditions of professional subjectivity forming among future physical education teachers.

The author claims that the essential criteria of proper scientific results are: to analyze modern status of scientific highlighting of professional subjectivity forming among future physical education teachers; clarify the definition of the term "future physical education teachers' professional subjectivity"; define necessary and sufficient pedagogical conditions of professional subjectivity forming among future physical education teachers; create methodological system of professional subjectivity forming among future physical education teachers and represent it as an educational pattern; empirically verify viability of implementation of methodological system of professional subjectivity forming among future physical education teachers.

Key words: subjectivity, professional subjectivity, physical education teachers.